

בעזה"ת אלול ה'תשס"ז

לקט אמרים לימי התשובה

מבית המדרש של ישיבת "עוז יוסף חי"
יצהר

לקראת השנה החדשה העומדת בפתח, אנו שמחים להגיש בפניכם שוב חוברת מאמרים בענייני הזמן, והפעם עוסקים המאמרים בענייני התשובה בכלל וראש השנה בפרט.

נאחל לכל ידינו ולכל בית ישראל כתיבה וחתימה טובה לשנה טובה ומתוקה, שנת גאולה וישועה לפרט ולכלל, במהרה בימינו אמן.

בשל הוצאות הדפוס והמשלוח המרובות, אנו נאלצים להסתפק בחוברת קטנה יחסית, על אף שהיינו שמחים לפרסם מאמרים נוספים מרבני הישיבה, ובמיוחד תשובות לתגובות על החוברות הקודמות. הוצאת החוברת הזו התאפשרה הודות לתרומה מיוחדת של אחד מידידי הישיבה, ותבוא עליו הברכה. [המעוניינים לתרום ולהנציח את יקיריהם על אחת החוברות הבאות, או על ספרים העומדים לצאת לאור, יפנו למשרדי הישיבה].

תוכן

עשר תשובות מו"ר הרב יצחק גינזבורג שליט"א

תשובה קלה הרב יצחק שפירא שליט"א

למהותו של ראש השנה הרב דוד דודקביץ' שליט"א

עריכה: יוסף פלאי

המכון התורני שעל יד
ישיבת "עוד יוסף חי"

ישיבת "עוד יוסף חי" יצהר, ד"נ לב השומרון מיקוד: 44831

טל: 02-9974666 פקס: 02-9975956

shechem@shechem.org.il ■ www.shechem.org.il

חשבון בנק פאג"י 52-181-409/114987

עיצוב: סטודיו מירקם@חזני

עשר תשובות

מו"ר הרב יצחק גינזבורג שליט"א^א

בימי אלול ותשרי – ימי התשובה – יש עשר מדרגות של תשובה שאנו צריכים לעבור, המכוונות כנגד עשר הספירות מלמטה למעלה.

אלול – מלכות

הכל מתחיל מחודש אלול – "אני לדודי ודודי לי"^ב. מזלו של חודש אלול הוא בתולה – זוהי כנסת ישראל המגיעה לפרקה, רוצה להתחתן, ומשתוקקת לקב"ה, החתן שלה, "אני לדודי". כנסת ישראל עצמה, הבתולה, היא כנגד ספירת המלכות (ה'נוקבא').

ומהי עבודת התשובה של אלול? זוהי תשובה ראשונה וכללית, לקבל את פני המלך! כידוע המשל^ג "למלך שקודם בואו לעיר יוצאין אנשי העיר לקראתו ומקבלין פניו בשדה" – "דודי לי" – כולם יכולים לגשת אליו, והוא מקבל את כולם בסבר פנים יפות. כמובן מי שאינו רוצה לנצל את השעה ולצאת להקביל את פני המלך – הריהו חוטא בנפשו בהחמצת ההזדמנות לעשות תשובה. גם תקיעת השופר בחודש אלול יש בה בחינה של תקיעה מלכותית, "תרועת מלך בוי"^ד.

ימי הסליחות – יסוד

ימי הסליחות הם ימים המיוחדים לתשובה של תיקון הברית. תשובה זו היא כנגד ספירת היסוד – "אות ברית קודש". כך הדבר לפי מנהג האשכנזים, המתחילים לומר סליחות רק בסוף חודש אלול. אולם למנהג הספרדים, שאומרים סליחות מתחילת חודש אלול – הרי שתי המדרגות של מלכות ויסוד באות ביחד (בסוד "היכל לבנת הספיר", הכולל יסוד ומלכות, כנודע בסוד ההיכלות).

ה"אני לדודי ודודי לי" של חודש אלול הוא עצם כריתת הברית עם ה' יתברך, שאיפה לקשר וייצור הקשר. אך אחר כך אנו חשים ומכירים בהפרת הקשר – פגם הברית – ועל זה אנו מתחננים ומבקשים סליחה, כשהכל מלווה בבטחון גמור שה' ודאי סולח ומקבל את תפילותינו.

האזירה המיוחדת של קימה באשמורת לומר סליחות היא תחושה כללית של רצינות, אזירה ו'מקף' של דין, כאשר התחושה המוחשית שלנו היא של עני, "בקש רחמים כעני בפתח", וכמו שאומרים (ושרים) בסיום הסליחות "רחמנא דעני לעני ענינא" – אנו מרגישים עצמנו עניים והקב"ה הרחמן מרחם על ה"עני ואבינו אני"^ה. והנה לפי הקבלה, ספירת היסוד נקראת עני.

א. מהתוועדות סוכות תשס"ז, נרשם על ידי השומעים.
ב. שיר השרים ו, ג.
ג. לקוטי תורה פרשת ראה לב, ב.
ד. במדבר כג, כא.
ה. תהלים פו, א.

ראש השנה – הוד

בראש השנה יש אמנם שני ימים אך בכללות הם נחשבים כ"יומא אריכתא". התשובה של ראש השנה – למעלה מהתשובה של ימי הסליחות¹ – עיקרה הוא קבלת עול מלכות שמים, קבלת המלכות, הכתרת המלך – "אמרו לפני מלכויות כדי שתמליכוני עליכם"² – "שום תשים עליך מלך" לעילא ולתתא³.

עבודת הנפש של קבלת עול המלכות היא מחויבות ולכן היא משתייכת לספירת ההוד, כמבואר שתכונת ההודיה בנפש יוצרת מחויבות – להודות למה שגדול ממני באיין-ערוך ולהתבטל בפניו כעבד המשתחוה לפני המלך ומקבל את עולו בתמימות וללא שיור. וכן מבואר שתכונת העבדות שייכת להוד שעליו נאמר בספר יצירה "תמורת ממשלה עבדות".

עשרת ימי תשובה – נצח

על עשרת ימי תשובה – "בין כסה לעשור" – נאמר "דרשו הוי' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב"⁴. עשרת ימי תשובה שאחרי ימי אלול הם בחינת "ודודי לי" שבא אחר "אני לדודי". הידיעה הברורה שה' נמצא אצלנו ומקרב עצמו אלינו כדי לקבל אותנו בתשובה – זוהי תחושת הבטחון בנפש, והבטחון הוא פנימיות ספירת הנצח.

עבודת התשובה של עשרת ימי תשובה היא להתחזק בבטחון – בטחון בזה גופא שאני יכול לעשות תשובה, מתוך הידיעה שה' קרוב אלי, להאמין שאם אפשר לקלקל אפשר לתקן ולהתחזק בבטחון ביכולתי לתקן את עצמי ואת כל מה ששייך לי בעולם.

שבת תשובה – תפארת

בעשרת ימי תשובה יש את "שבת תשובה" הקובעת ברכה לעצמה. בשבת זו ישנה תשובה מיוחדת שהיא "לאסתכלא ביקרא דמלכא ולא יתיר" כלשון הוהה הקדוש. תשובה זו היא תשובה של תפארת, כמשמעות הפשוטה של להסתכל בפאר, "יקר תפארת גדולתו" של המלך, ולהיות שקועים בזה כליכך עד ששום דבר אחר בעולם אינו עולה בשם כלל, "ולא יתיר". מי לי בשמים ועמך לא חפצתי בארץ כלה שארי ולבבי"⁵.

עבודת הנפש הזו היא המשך של עבודת התשובה בחודש אלול – לצאת לשדה ולקבל את פני המלך. גם כאן זוהי אותה תנועה בנפש, אך הרבה יותר, כלות הנפש ממש, עד שמ"לאסתכלא ביקרא דמלכא" מגיעים ל"לאשתאבא בגופא דמלכא"⁶. מדרגה זו היא יותר מעשרת ימי תשובה שאו "דרשו ה' בהמצאו" – ה' נמצא כאן בשביל שיהיה יחס של דרישה ותשובה – אך בשבת תשובה ה' נמצא כאן בשביל להתכלל בתוכו ממש, להגיע ל"אחד" (שלמעלה מ"יחס" ו"יחד"). זוהי תשובת התפארת⁷.

1. וזהו טעם למנהג חב"ד בדור האחרון שמראש השנה ואילך לא אומרים יותר סליחות. ואילו הסליחות בצום גדליה הן סליחות של תענית/צבור, ולא כסליחות של אלול.

2. ראש השנה טז, א.

3. ראה מאמר "שום תשים עליך מלך" בספר מלכות ישראל.

4. ישעיה נה, ו. ראש השנה יח, א.

5. ראה זוהר ח"א קצט, א. ח"ב קלד, א.

6. תהלים עג, כה"כ.

7. זוהר ח"א ר"ז, ב.

8. וידוע הרמז: כאשר נחשב את המלה תפארת במילוי, הרי אותיות המסגרת, תיו תיו עולות ארץ ישראל, ואותיות התוך פא אלף ריש עולות שבת. שבת בזמן היא סוד ארץ ישראל במקום.

ערב יום כפור – גבורה

התשובה המיוחדת בערב יום כיפור עיקרה חרטה על העבר, כנגד מידת הגבורה. בפרט, נוהגים בערב יום כפור לעשות כפרות ולקבל מלקות, וכל זה מצד הגבורה. אולם המצוה המיוחדת של יום זה היא לאכול הרבה – מצוה מדאורייתא¹. עצם רבוי האכילה שייך לגבורה, בחינת יצחק אבינו שאמר "ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי... ואכל מכל"¹⁰, אך בודאי שכאן יש במיוחד המתקת הגבורות, טובלים פרוסת 'המוציא' בדבש, אוכלים ושותים ושמחים.

יתירה מזאת, באכילה עצמה יש תשובה מיוחדת – תיקון האכילה. ויש כאלה שצריכים לעשות תשובה על כך שלא אכלו מספיק במשך השנה, בפרט אצל צדיקים שאכילתם היא כעבודת הקרבנות¹⁰ (וכמו שמסופר על ה'שפת אמת' זי"ע שהיה אוכל הרבה ולפני הסתלקותו אמר שהוא מתחרט על כך שלא אכל יותר).

יום כיפור – חסד

התשובה של יום כיפור היא התשובה השביעית מלמטה למעלה, ויום כפור עצמו הוא "שבת שבתון"¹¹. כתוב בלוח "היום יום": "בערב יום הכיפורים העבודה היא חרטה על העבר, ביום הכיפורים – קבלה על להבא". למרות שבערב יום כיפור אוכלים ושותים ושמחים, בכל זאת התשובה המיוחדת מצטיינת בחרטה על העבר, ואילו ביום כיפור, עם כל ה"על חטא" שאומרים – מלא חרטה על העבר – בכל זאת העיקר, תוך כדי כל הוידויים, הוא לקבל החלטה על שיפור. לזה רומזת התקיעה הגדולה בשופר בסוף הצום – "שפרו מעשיכם"¹¹, מקבלים על עצמנו להיות מכאן ואילך אחרים לגמרי.

עצם העובדה שיש יום "אחת בשנה" שה' סולח על כל עוונותינו, "ימינך פשוטה לקבל שבים" – זה הוא חסד [ובפרטות בלשון הקבלה, חסד דעתיק המלוּבש בגלגלתא דאריך]. עבודת התשובה המיוחדת – הקבלה לעתיד – נובעת גם היא מאהבה – פנימיות מדת החסד – מההרגשה שה' אוהב אותנו אהבה אין סופית, ו"כמים הפנים לפנים" גם אנו אוהבים אותו אהבה אין סופית. גם הצום ביום הכיפורים קשור לחסד, בבחינת "לחיותם ברעב"¹² – וכדאמרי אינשי "אם יש אהבה בין בני זוג לא צריך לאכול – חיים מאהבה", והו כלל גדול שמתקיים ביום כיפור. "מכלכל חיים בחסד" – חסד זה אהבה אין סופית, חיי החיים, וכשיש חיי החיים לא צריך אכילה ושתיה, "חיים מאהבה".

בין יו"כ לסוכות – בינה

פעם אחת לאחר יום כיפור אמר הצמח־צדק לבנו המהר"ש: "כעת צריך להתחיל לעשות תשובה". וצריך להבין: הרי כבר עשינו תשובה ואנו מאמינים באמונה שלמה שה' סלח על כל העוונות, כדברי חז"ל שבמוציא יום כיפור יוצאת בת־קול ואומרת "לך אכול בשמחה לחמך – כבר נשמעה תפלתכם"¹³ – ואם כן מהי התשובה שנצרכת דווקא כעת? לכאורה סיימנו את התשובה וכעת זו עבודה של שמחה!

י. ראה ברכות ח, ב.
טו. בראשית כז, ד-לג.
טז. ראה יומא עא, א.
יז. ויקרא טז, לא.
יח. ויקרא רבה כט, ו.
יט. תהלים לג, יט. ונדרש בחסידות על יום הכיפורים שאזי הצום עצמו נותן חיות לאדם.
כ. קהלת רבה ט, ז.

אכן, בדברי האר"י הקדוש מבואר שמראש השנה ועד סוף יום כיפור נשלם בניין המלכות אבל עדיין היא במקומה עומדת "אחור באחור", ואילו בארבעת הימים שבין יו"כ לסוכות חוזרת המלכות להיות "פנים בפנים" (כהכנה לזיווג עצמו שיבוא בשמיני עצרת). והנה, אדמו"ר הזקן כותב^א שעיקר עניינה של תשובה הוא החזרת פנים בפנים. כשאנו חוטאים נדמה שאנו מתרחקים מה' וה' מתרחק מאתנו – "יום תעזבני – יומיים אעזבך"^ב – אך באמת אין לו גוף ודמות הגוף ואין כאן ריתוק אלא הפניית עורף. "כי פנו אלי עורף ולא פנים"^ג – ואם אנו פונים עורף לקב"ה גם הוא כביכול פונה עורף לנו. נמצא, אם כן, שלאחר כל עבודת התשובה מראש־חדש אלול ועד יום כיפור (ועד בכלל), לאחר כל העליות – עדיין לא עשינו תשובה, שהרי עדיין אנו עומדים "אחור באחור". רק כעת מתחילה "החזרת פנים בפנים" – ולכן "עכשיו הגיע הזמן לעשות תשובה" כדברי הצמח־צדק.

ובביאור הדבר יש לומר שעד מוצאי יום כיפור עבודת התשובה היא ב"גברא", אבל רק עכשיו נעשה "הפצא" של תשובה, כאשר כנסת־ישראל חוזרת להיות פנים בפנים מול הקב"ה. הפצא של התשובה מתגלה רק לאחר שנדמה שעבודת האדם הסתיימה, וכנודע בדרך מורנו הבעל־שם־טוב ז"ע על סוד ההשראה המתגלה רק כאשר גומרים וממציים את העבודה^ד, וכן כאן לאחר כל העבודות עד מיצוי הנפש, ניתן לעלות אל התשובה עצמה.

השלב הזה קשור לספירת הבינה, שהרי עצם התשובה היא בינה (כידוע בספר הזוהר). כאן מתחילה תשובה מסוג אחר, מפני שעד עתה עסקנו בשבע תשובות שכנגד שבע המדות, ו' תחתונות, שהם בתחום ההווייה הרגשית של האדם, "והנגלות לנו ולבנינו"^ה – אבל כאן יש תפנית מהותית, עליה לתחום של "הנסתרות להוי' אלהינו" מעל לתחום הגלוי בפשטות, וכמו שנאמר על הבינה "עין לא ראתה אלהים וזלתך"^ו (שפירשו חז"ל^ז על עולם־הבא, שכנגד הבינה). וכן נהוג לכנות את היום שלאחר יום כיפור "שם ה'" (גאטס נאמען) – מכאן זהו "סוד ה' ליראיו". כמובן, מיום כיפור ואילך מתחילה עבודה של שמחה, לעומת המרירות שהיתה עד כאן, וגם דבר זה נובע מגילוי הבינה, "אם הבנים שמחה"^ח.

חג הסוכות – חכמה

חג הסוכות הוא "זמן שמחתנו", ו"כל מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו"^ט, ואף על פי כן אמרו חז"ל ש"יום הראשון" של סוכות הוא "ראשון לחשבון עוונות"^י. אם יש עוונות חדשים צריכים גם תשובה חדשה. מהי אותה תשובה?

מצוה מיוחדת לחג הסוכות היא ניסוך המים על המזבח בבית המקדש, לעומת כל השנה שיש רק ניסוך היין – ומבואר שהיין הוא כנגד הבינה והמים כנגד החכמה. לקראת ניסוך המים היתה שמחה מיוחדת וגדולה עד מאד – "שמחת בית השואבה", שנקראת כך מפני "שמשם שואבין רוח הקדש" כיונה בן אמיתי הנביא שהיה מעולי רגלים ושרתה עליו

א. לְקוּטֵי תוֹרָה טו, ב.

ב. ירושלמי סוף ברכות.

ג. ירמיה ב, כז.

ד. ראה בספרנו אור ישראל ח"א עמ' רעד.

ה. דברים כט, כח.

ו. ישעיה טד, ג.

ז. ברכות לד, ב.

ח. תהלים קיג, ט. כידוע, במוצאי יום כיפור מעמידים את הסוכה. זהו העיסוק בשמחה של מצוה, ובפרט בסכך הסוכה שהוא בבינה, מקיפין דאמא.

ט. משנה סוכה ה, א.

י. תנחומא פרשת אמור סימן כב.

שכינה^{א7}. המשכת רוח הקדש קשורה ל"מוחין דאבא", חכמה, לעומת שכל אנושי שהוא בבניה, "מוחין דאמא". מצות ניסוך המים אינה מפורשת בתורה שבכתב, והיא מתגלית רק בדברי סופרים, עליהם נאמר "חביבין דברי סופרים [הנאמרים ברוח־הקדש, ממוחין דאבא, חכמה, בחינת מים] יותר מיינה של תורה"^{ב7}.

אמנם הסוכה עצמה היא "מקיפין דאמא", אבל יש כוח מיוחד להמשיך את ה"צלא דמהימנותא" למטה וזה קשור דוקא ל"מוחין דאבא", חכמה. זוהי עבודת התשובה המיוחדת לסוכות – תשובה על כך שעדיין אין לי חכמה אלקית, שאין לי רוח הקדש! עבודה זו מתחילה דוקא בלילות החג, כמו שאנו מוצאים שדוקא בשמחה הגדולה ביותר, שמחת בית השואבה שהיתה בבית המקדש כל הלילה, היו נשמעים דברי התשובה העמוקים ביותר מפני "חסידים ואנשי מעשה": "אשרי מי שלא חטא ומי שחטא ישוב וימחול לו"^{ג7}. כל אחד עושה תשובה לפי ערכו, עד לתשובה עליונה של הצדיקים ההופכים לבעלי תשובה (ככתוב על המשיח שבא "לאתבא צדיקא בתיובתא"^{ד7}). אשרי מי שזוכה לעוונות כאלה, ואשרי מי שזוכה לעשות תשובה על אותם עוונות...

שמיני עצרת ושמח"ת – כת

בסיום באה התשובה של שמיני־עצרת־שמחת־תורה. ידוע שכל ענין שמחת תורה הוא למעלה מטעם־ודעת, למעלה מהשכל, וגם התשובה כאן היא לגמרי למעלה מטעם ודעת – זוהי תשובת הכתר, שלמעלה מטעם ודעת.

יש הבדל עיקרי בין שמחת בית השואבה לשמחת תורה – בשמחת בית השואבה רק החכמים והצדיקים "עשו שמח" ואילו כל ה"עמך", כולל הנשים, רק עמדו והסתכלו. אך בשמחת תורה לא כך – כולם שוים, היהודי הפשוט שואב־המים רוקד עם ספר־התורה יחד עם הרב הגאון והצדיק הנשגב. אין יותר חכמים ומיוחדים. בעבודת התשובה, פירוש הדבר הוא שלאחר כל המדרגות חוזרים ומבקשים "להיות יהודי פשוט" – כידוע מהבעש"ט ש"יהודי פשוט קשור עם פשיטות העצמות" – ובדומה למסופר על ר' שמשון מקינון שלאחר שלמד כל סתרי הקבלה וידע את כל הכוונות הכי עמוקות בתפילה, היה מתפלל כתינוק בן יומו^{ה7}.

גדולי־הדור עם היהודים הפשוטים ביותר, חכמים וזקנים עם תינוקות של בית רבן, כולם יחד מתחילים לקרא בשמחת תורה "בראשית ברא אלהים" ונועצים את המדרגות הכי גבוהות – "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה" (שבסיום התורה) – באמונה הפשוטה של כל יהודי בה' בורא העולם.

לא. ירושלמי סוכה פ"ה ה"א.

לב. שיר השירים רבה א, ב. וראה בכל זה בסידור אדמו"ר הזקן שער הסוכות.

לג. סוכה נג, א. ובמקום אחר בארנו שדוקא בחג הסוכות זמן שמחנתנו, תחת צילא דמהימנותא ובבית

המקדש "משוש כל הארץ", דוקא אז ניתן לחשוף את תהומות הנפש ולגלות כי "הכל הבל" לולא

רחמי ה' העצומים. לכן רק אז ניתן להגיע לתשובה העמוקה ביותר, המגיעה לשיאה ביום הושענא־

רבה בשפיכת לב כמיים, ואכמ"ל.

לד. זוהר ח"ג קנג, ב.

לה. שו"ת מהרש"ל סימן צח.

תשובה קלה

הרב יצחק שפירא שליט"א

פעם הגיע יהודי בעל-עבירה אל הרב הקדוש ר' ישראל מרוז'ין זי"ע ואמר לו שרוצה הוא לעשות תשובה. שאל אותו הצדיק "אז למה אינך עושה תשובה?". השיב היהודי "אני לא יודע איך...". שאל הצדיק "ואיך ידעת אז לחטוא?". ענה היהודי "חטאתי, ואחר כך...". אמר הצדיק "עשה כך גם עכשיו, תחזור בתשובה והחשבון יבוא מאליו".

לכאורה, היינו צריכים לחזור בתשובה באותה הקלות שבה עשינו את העבירה. הרי מייד כשרצינו לעשות עבירה לא היה דבר העומד בפני הרצון, "אומר ועושה", כמו שאמר אותו יהודי לרבי, הרי זה כה פשוט... אם כן, גם לצד השני, כמו שאמר הרבי, אם באמת אתה רוצה – פשוט תתחיל לעשות, "סור מרע ועשה טוב" כאן ועכשיו. אתה רוצה? יש לך בחירה חופשית? – אז תתחיל לעבוד! מי מונע ממך?

ובכל זאת, מדוע אותו בעל-עבירה עצמו – ורבים רבים כמוהו – אינם אומרים זאת לעצמם בפשטות? מהו הדבר שגורם לנו לחשוב שגם כאשר הסכמנו שאמנם אנו רוצים לעשות תשובה, הרי המרחק בין הרצון לבין המעשה בפועל נראה גדול כל כך, עד ש"אני לא יודע איך לעשות תשובה"? מדוע נדמה שלעשות עבירה זה כל כך פשוט, וגם לחזור עליה שוב ושוב זה קל מאד – ואפילו 'מתבקש' – אבל להפסיק לחטוא, לעשות תשובה, לשנות כיוון – זה כבר עניין אחר, זה קשה מאוד... מדוע זה לא נראה לנו כל כך פשוט כמו שזה נראה לרבי מרוז'ין?

כיום, הרבה אנשים שעוסקים בתחום של חזרה בתשובה צריכים להתמודד עם טענה מעין זו על הקושי שבתשובה. פעמים רבות קל לשכנע שקיום תורה ומצוות הוא הדבר הכי נכון והכי טוב בעולם. כל עוד מדברים בתיאוריה, הכל נכון. אבל כאשר מגיעים למבחן המעשה – "אז למה אינך עושה תשובה?" – זה כבר עניין אחר לגמרי: "תאמין לי שאני מאוד רוצה לחזור בתשובה, אבל...".

וכיון שחזרה בתשובה הוא לא עניין רק לאנשים "חילוניים" (כאילו שיש יהודי של חול, חלילה), אלא לכל יהודי ויהודי – הרי שמדובר כאן בשאלה שכל אחד מאיתנו צריך לבחון בה את עצמו: מדוע נראה לנו קל להמשיך לחטוא, להכשל שוב ושוב באותה נקודה – ומדוע נראה כה קשה לתקן כאשר כבר רוצים? אכן, כך אמר הראי"ה קוק זצ"ל "עיקר הנפילות באות מפני שאינו מאמין בקלותה של תשובה"^א.

אם כן, ראוי להבין מדוע קשה לנו להאמין בקלותה של תשובה, ומהו הסוד הנפלא שידוע לצדיקים כהרבי מרוז'ין והרב קוק עד שברור להם כשמש שבאמת הדבר קל לעשות תשובה?

א. אורות התשובה פ"ד, טז.

“עבירה גוררת עבירה” כפול שלש

בכל פעם שאנחנו חוזרים על עבירה, יש לנו תחושה שאם לא היינו עושים זאת מעולם, לא היינו עושים כך גם עכשיו. אבל אחרי שכבר נכשלנו... יש משהו שגורר אותנו לפעם הבאה, והבאה אחריה.

כשנסתכל לעומק, נראה שמאחורי ההתנהגות הזו נמצאת תפיסה מסויימת, שניתן לחשוף אותה לעומק בכמה רמות:

א. הצטדקות

ברמה הפשוטה, קשה לנו להודות שטעינו. אם באמת עשינו את המעשה הזה, וודאי שהיתה לנו סיבה טובה לכך... וכאן מגיע שלב התירוצים; בתחילה בדיעבד – “נכון, אבל...” – ובהמשך התירוצים הולכים ומשתכללים: אולי אפילו היינו צריכים לעשות את זה, אולי זה אפילו מצוה... “עבר אדם עבירה ושנה בה – נעשית לו כהיתר”.

ב. קושי

באופן דק יותר, האדם אומר לעצמו: “עשיתי עבירה כי היה ממש קשה לא לעשות את זה”. וכעת, כדי להוכיח לכולם – ובעיקר לעצמו – שזה באמת קשה, הרי הוא חוזר ועושה את העבירה שוב ושוב ושוב, וכאילו אומר “הנה, זה באמת קשה מאוד להפסיק”.

כמובן, פעמים רבות זוהי מחשבה לא מודעת, והאדם יכחיש אותה בפני אחרים ואולי גם בפני עצמו. אבל ב’חקירה צולבת’ ובניתוח של התהליך התת-מודע נגלה שזה מה שמוביל אותו בתהליך ההשתקעות בחטא.

ג. יציבות

אמנם נראה שברובד הכי עמוק, מה שמפריע לאדם לעשות תשובה הוא החיפוש אחר תחושת היציבות.

כלומר, האדם אומר לעצמו: “אני לא יכול לשנות כל פעם את דרכי, פעם עבירה פעם מצוה, פעם חוטא פעם עושה תשובה, היום רשע מחר צדיק, שעה אחת בסדר ושעה אחרת לא בסדר. הרי אני בן-אדם בעל חוטא־שדרה, אדם אמיתי, יציב. יש לי דרך ואני הולך עליה ולא מחליף אותה כמו גרביים... לכן, כאשר אני לא מצליח לבחור בדרך המצוות, אני בוחר בדרך של העבירות, או בעבירה המסויימת הזו. ואם כבר – אז כבר. הרי אני לא יכול פעם לעשות את העבירה ופעם לא. זה לא רציני... בקיצור, אני צריך שתהיה לי אישיות”.

ושוב, ודאי שמחשבה כזו נמצאת פעמים רבות מתחת לסף המודעות, והו שורש דק שבהסתעפות הממשית שלו הוא הופך להיות פורה ראש ולענה.

ושורש השרשים לכל זה הוא הספק “היש ה’ בקרבנו אם אין”. בעומק הדברים, זהו הליך-המחשבה של האדם התלוש: “אני לא מאמין באמת שלקדוש־ברוך־הוא אכפת מהמעשים הטובים שלי. אני בודאי לא מעניין אותו, ומה שייך לומר שהוא רוצה בי... אם כן, מהי המשמעות לחיים שלי? ומה יכול לתת להם משמעות? והרי אי אפשר להיות ללא משמעות...” והוא משיב לעצמו: “אני עצמי מוכרח לייצר את המשמעות לחיי. לכן אני חייב שתהיה לי יציבות, וממילא אני משתדל למצוא הצדקה למעשי ולדרכי. לכן עלי להיות עקבי, קשה כארו ולא רך כקנה ומשתנה עם כל רוח מצויה. איזה סמרטוט יישאר ממני אם לפתע אשנה את דרכי? ואולי מחר אשנה שוב?”.

נאחז בסבך

צריך להכיר בכך שאם האדם שם את עצמו במרכז, אם הוא מנסה לתת את המשמעות והיציבות לחייו – זהו פתרון מדומה ומבוי סתום. "אין חבוש מוציא עצמו מבית האסורים", ואין השוקע בביצה טובענית יכול למשוך את עצמו החוצה בציצית ראשו. אם האדם מחפש את נקודת המשען היציבה רק במעגל-הסגור של הנפש הפרטית שלו – סופו לגלות שתחת השמים הכל הבל, כולל הוא עצמו.

כמובן, התפיסה הזו מופיעה בשיא גסותה כאשר האדם שקוע לגמרי בחטא; הוא מנסה "למצוא את עצמו" ולמצות את עצמו, הוא מאכיל ומפטם את הישות שלו בנסיון להעצים אותה יותר ויותר, הוא מנסה לספק עוד ועוד את תאוות הנפש שאינה יודעת שובעה, "וגם הנפש לא תמלא"... אך הנסיון הזה סופו הבל וריק, לא-כלום, שהרי אין כאן משהו אמיתי וממשי, הכל רק דמיון שהולך וגדל, "יש לו מנה – רוצה מאתיים", ו"אין אדם מת וחצי תאוותו בידו". הוא רק חופר לעצמו בור מעמיק והולך, עד שיקרוס לתוך עצמו ויהפוך ל"חור שחור"...

אך גם כאשר האדם כבר מבין את חוסר התוחלת של העבירה, גם כאשר נגה עליו אור האמת והחל מהפך בנפשו, גם כאשר הוא מתחיל קצת לרצות לעשות תשובה ועומד בפתחו של הרבי – גם אז הוא עלול להמשיך באיזה-שהוא מקום באותה הדרך. נכון, הוא כבר הצליח מעט "לצאת מעצמו", להבין שה' רוצה ממנו משהו, "מה ה' אלוֹקֵיךְ שואל מעמך" – אבל מייד כשהוא חושב לנסות ליישם את מה שה' רוצה ממנו, הרי שוב הוא חוזר ומתחבט בתוך עצמו. ושוב הוא נתון בסבך: "הרי אני הוא זה שצריך עכשיו לשנות את דרכי, בהתאם לדרך האמת, ואם כן סוף־סוף אני הולך לאבד את היציבות שלי... מוטב אולי שהאמת תשאר בקרן זווית, כבודה במקומה מונח, ואני אעצום את העינים ואמשיך להתבצר בתוך עולמי שלי, ולפחות דמיון ישאר לי"...

לצאת מהסבך

אז מה לעשות? כיצד ניתן לצאת מהסבך הזה שבו האדם מתחפר בעמדותיו ושונה באוולתו רק כדי להרגיש קרקע יציבה מתחת לרגליו?

צריך לחשוב בדיוק מהצד השני. הרי ה' יתברך הוא הנותן חיים לעולם, "המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית", ורק ברצונו ובבחירתו הגמורה מתקיים הכל, כולל התודעה הנפרדת של האדם. ממילא, המשמעות האמיתית היחידה נעוצה רק בה' יתברך, ורק דרך הקשר אליו תמצא לנו משמעות אמיתית. כל נסיון אחר סופו מפח נפש.

לכן אם האדם רוצה למצוא את היציבות ואת המשמעות לחייו, לעשות לעצמו חשק לחיות – הרי אין זה על-ידי שימצא תירוצים והצטדקויות, על ידי שימשיך בדרכו ביציבות ובתוקף (שכביכול "מעורר התפעלות"), אלא על ידי הפְּנִיָּה אל ה', מפני שהחשיבות והמשמעות לכל מעשה שהוא עושה נובעים רק מהמבט של ה'.

ולאחר בעל-עבירה העומד כעת בפתח חדרו של הרבי, ונפשו בבקשתו "כיצד עושים תשובה?", לאותו אחד שכבר רוצה לעשות תשובה – ואפילו אם הוא רק 'רוצה לרצות' לעשות תשובה – יאמרו הצדיקים: זה באמת קל לעשות תשובה, קל מאוד, אם רק תדע את הסוד המופלא. והסוד הוא לפנות אל ה'! כמו שהבנת באותו הרהור תשובה, בבת קול שדפקה בלבך, שמישהו מלמעלה פונה אליך ואומר "שובה אלי" – כך עליך להמשיך ולהתבונן על הכל מנקודת המבט הזו. צא מעצמך והפסק לחפש את היציבות בנפשך שלך.

קפוזן מהספינה הרעועה והדמיונית אל היבשה היציבה, אל מי שנופח בך נשמת חיים ותומך אותך בכל מקום שהנך.

ברגע שהאדם מודד את עצמו במשקפיים הללו, הוא מבין שהדברים האמיתיים והיציבים בנפשו הן כל הנקודות הטובות המוצאות הן בעיני רבוננו של עולם, כי "באור פני מלך – חיים". "אם על המלך טוב, ואם מצאתי הן לפניו" – המלך הוא מלכו של עולם, ובקשתנו היא למצוא הן בעיניו. והרי כל מצוה שאנו עושים, כל מעשה טוב, כל מחשבה טובה, כל נקודה טובה – הכל טוב בעיני ה', וממילא הוא נטוע ומעוגן בנצח. כי אם על המלך טוב, וכשר הדבר בעיניו – הרי יש כאן את הדבר הכי יציב בעולם.

יש עם מי לדבר

כך ניתן בע"ה לפתור את שלשת שלבי ההשתקעות בחטא שראינו בתחילה:

א. "חטאנו לפניך – רחם עלינו"

אם האדם חש שקשה לו להודות בכך שהוא טעה – עליו לדעת שפשוט אין ממה לחשוש. נכון שקשה להודות בטעות בפני בני־אדם, וכיון שגם אני בעצמי בן־אדם הרי קשה לי להודות בטעות בפני עצמי (כי "הוא יצחק עלי"...).

אבל כאשר הדו־שיח העיקרי מתנהל מול הקב"ה – ובאמת זהו המגרש המשמעותי היחיד – הרי אין בכלל ממה לפחד. הרי מדובר במישהו שכל כך אוהב אותי, כל כך מרחם עלי, הרבה יותר ממה שאני בכלל מסוגל לחשוב!

והנה ה', שכל כך אוהב אותי, פונה אלי באופן אישי ומפציר בי לברוח מהרע ולבחור בטוב, כי רק הוא היודע עד כמה הרע הוא נורא ועד כמה הטוב הוא נפלא, "הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נִתְּנִי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבְחֵרֶתְךָ בְּחַיִּים לְמַעַן תִּחְיֶה אַתָּה וְנִרְצֶךָ".

אם כן, במקום להשקיע את כוחך במחשבה "האם אני מודה או לא" – פשוט תשקיע את כוחך במחשבה עד כמה הקב"ה דואג לך ומפציר בך לשוב אליו.

ב. "קרוב אליך הדבר מאד"

ואם האדם רוצה לשכנע את עצמו ש"קשה מאד לעשות תשובה", כי אם זה כלי־כך קל, למה לא עשיתי זאת עד עכשיו?

– גם בנקודה זו ניתן להפיג את המתח ולומר: הרי אני עומד מול ה' יתברך, וה' באמת "רוצה בתשובה", "צופה לרשע וחפץ בהצדקן", ואם הוא מוכן לקבל אותי בתשובה גם כשנפלתי לשאול־תחתית – הרי שהוא "מקבל אותי" כפי שאני, עם כל אותה קופה־של־רשעים שתלויה לי מאחורי!

גם הרשע הגדול ביותר, ברגע שנהפך והיה בכת־אחת לבעל־התשובה הגדול ביותר, אינו מקבל יחס של זלזול על העבר – "אז מדוע חטאת?"... – אלא אהבה ורחמים אין־קץ. הלא הלכה פסוקה היא "חטא גמור הוא לומר לבעל תשובה זכור מעשיך הראשונים"² – וודאי שגם הקב"ה מקיים את ההלכה הזאת!

לאחר שהאדם משנה כיוון, הוא לא צריך לחזור אחורה ולנסות להסביר למה בעצם חטא, ולהסתבך בתירוצים, "היה קשה" וכו'. אל תדבר! ה' "יודע תעלומות לב" והוא מכיר אותך

ב. הלכות תשובה פ"ז ה"ח.

הרבה יותר טוב ממך! הרי, בסופו של דבר, גם יצריהרע "בכבודו ובעצמו" הוא מעשה ידיו של ה', שנתן לו כח עצום לפתות את האדם ולמשכו ברשתו. הכל גלוי וידוע לפניו, דלותנו ושפלותנו ומיעוט כוחנו – מול היצר השוכן בנו, אורב לנו ושומר את צעדינו. ועמוק יותר, אלו כבר החשבוניות של ה', אשר מתחרט כביכול על בריאת היצר הרע², ו"לוקח את האחריות" על עצמו באמרו "ואשר הרעותי" – "אני בראתי את יצר הרע המחטיאם וגרמתי להם כל זאת"³.

וכשהאדם חש עד כמה ה' מתייחס אליו ברחמים ויודע גם את יצרו, הריהו מתמלא בהרגשה טובה ומנחמת, כדברי נעים ומירות ישראל⁴:

בְּרַכִּי נַפְשִׁי אֶת יי וְאַל תִּשְׁכַּחַי כָּל גְּמוּלוֹי. הַסֵּלַח לְכָל עֲוֹנֵי הַרְפָּא לְכָל תַּחֲלָאִיכִי. הַגּוֹאֵל מִשַּׁחַת חַיִּיכִי הַמַּעֲטָרְכִי חֶסֶד וְרַחֲמִים... רַחֲמִים וְחַנּוּן יי אַרְךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד... כְּרַחֵק מִדָּרַח מִמַּעֲרֵב הַרְחִיק מִמֶּנּוּ אֶת פְּשָׁעֵינוּ. כְּרַחֵם אָב עַל בְּנֵים רַחֵם יי עַל יְרָאִיו. כִּי הוּא יִדַּע יִצְרָנוּ וְזָכַר כִּי עֶפְרַיִם אֲנַחְנוּ...

וגם אם האדם חש שיש איזה קושי אובייקטיבי לעזוב את העבירה בפרטים מסוימים – הוא מוזמן לשטוח את טענותיו בפני ה' יתברך, שכזכור הוא אוהב אותו ורוצה בטובתו הנצחית. כאשר העניין "מונח על השולחן", הכל יתברר; הקשיים המדומים יעלמו, ואם יש נקודות קשות באמת, ה' יעזור!

מה שמוטבעים לפעמים במניעות גדולות... לא יעכב כלל את התשובה הרוחנית. וכיון שמבקשים לשוב אל ה' – שבים! והאדם יתחדש כבריה חדשה. והיציים [השאריות הקטנות] המעשיים שצריכים לזרוז גדול לתקנם – יצפה עליהם תמיד לתקנם... וישפוך שיחו בתפילה לפני קונו להוציא אל הפועל את חלקי התשובה שעדיין לא יצאו אל הפועל!

ג. "שובו אלי ואשובה אליכם"

ולבסוף אם האדם חושש לאבד את היציבות, ולכן אינו מעז לשנות את דרכו – עליו לדעת שמה שנדמה לו כקרקע יציבה אינו אלא דמיון וחלוש יעוף כל עוד הכל מתחיל ונגמר באדם עצמו. אם האדם ישקיע את מאמציו בבניין תדמית עצמית שיוצרת אשליה של יציבות, הוא יקרוס, גם אם תהיה זו תדמית של צדיק! אתמול הייתי רשע, עכשיו אני צדיק אבל מה יקרה אם מחר שוב אהיה רשע...

צריך להפוך את המבט ולהבין שהמשמעות האמיתית של הקיום, היציבות האמיתית, יכולה להמצא רק כאשר אנו תולים את עצמנו בה' יתברך המחיה מתים וסומך נופלים. מהיכן נובעת תחושת הבטחון והיציבות של ילד קטן? מההורים שלו. מהמודעות שלו לעצם קיומם של אבא ואמא אשר נמצאים כל הזמן ברקע ותומכים את קיומוֹ־שלו במעטפת אוהבת ומגינה. אם לפתע יעלמו ההורים – הילד ירגיש אבוד, קרקע הקיום נשמטת מתחת לרגליו! באותה המידה, והרבה יותר מכך, אנחנו חוסים בצלו של ה' יתברך, "כי אבי ואמי עזבוני – וה' יאספני".

כאשר אני חש שהיציבות שלי נובעת רק מה', "כגמול עלי אמו", אז אני מסוגל גם לעשות תשובה (וכן בפנימיות התורה, התשובה באה מהבינה, "אמא עילאה"). כי במקום להשקיע

ג. סוכה נב, ב.

ד. רש"י שם.

ה. תהלים קג.

ו. אורות התשובה פי"ד, ד.

בתדמית העצמית, צריך להיות משוקע במחשבה על ה' שברגע זה ממש מבקש ממני הרהור תשובה אחד, רגע אחד של מעשה טוב שהוא בעל משמעות עצומה, כי הוא מוצא חן בעיני ה'!

ממילא אין טעם להסתבך במחשבות האם באמת אנו רוצים לעשות מה שה' אומר, האם באמת ובתמים התחרטנו על העבירות שעשינו עד כאן ועד כמה זהו שינוי אמיתי. כי אם הכל מתחיל ונגמר בהחלטה שלנו, אז באמת לעולם יישאר הספק עד כמה הדבר רציני. אך במקום זה, צריך להתחיל לחשוב עד כמה הדבר נוגע לה' שנעשה מצוות ולא עבירות, עד כמה ה' חפץ בכל מעשה טוב שלנו. במבט הזה, כל פנייה שלנו לשוב אליו שווה כל הון שבעולם, שהרי הוא חותם את עצמו על הנקודה הזו ומבטיח "שובו אלי – ואשובה אליכם". וממילא הכל מקבל משמעות וקיום אמיתי.

כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוְךָ הַיּוֹם [זו מצות התשובה]^ז לֹא נִפְלְאת הוּא מִמֶּךָ וְלֹא רָחֵק הוּא. לֹא בְּשָׁמַיִם הוּא לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה לְנֹוֹ הַשָּׁמַיִם... כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדְּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹ.^ח

גדולה תשובה שמקרבת את האדם לשכינה... אמש היה זה שנאו לפני המקום, משוקץ ומרוחק ותועבה. והיום הוא אהוב ונחמד קרוב וידיד.^ט

ז. פירוש הרמב"ן שם.
ח. דברים ל, יא"ד.
ט. רמב"ם הלכות תשובה פ"ז ה"ו.

למהותו של ראש השנה

הרב דוד דודקביץ' שליט"א

מלבד הצדדים המשותפים לכל "מועדי ה' מקראי קדש", הנה לכל חג ומועד יש את עניינו המיוחד לו; המצוות המיוחדות לו, הגדרת קדושתו המיוחדת, והעבודה המיוחדת הנדרשת בו מאיתנו.

בדברים הבאים נעסוק מעט בעניינו המיוחד של ראש-השנה במערכת המועדים*.

בין כסה לעשור

כדי לעמוד על עניינו של ראש-השנה, ראוי לערוך השוואה בינו ובין יום-הכפורים. שכן על-מנת לזהות ולהגדיר היטב את מהותו של דבר מסויים, מוטב להשוות אותו דוקא עם מה שדומה לו וקרוב אליו ביותר, כך מתחדדים הגוונים ומתבלטים ומתבררת זהות המיוחדת.

והנה במבט ראשון נדמה לכאורה שמהותו של ראש-השנה זהה בעיקרה למהותו של יום-הכפורים, אלא שראש השנה הוא הפותח את ימי הדין, הימים הנוראים, ויום-כיפור הוא הסוגר וחותם. שני הימים אינם ימי שמחה כמו שלשת הרגלים, בשניהם אין אומרים הלל מאותו הטעם "אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו, וישראל אומרים שירה?"². אנו יודעים וחשים את חרדת הדין המתוח מעלינו, וקוראים לעשות תשובה בכל עשרת הימים, "דרשו ה' בהמצאו – אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ויום הכפורים" (כולל ראש השנה עצמו)³.

גם התפילות בשני הימים דומות מאוד: "המלך הקדוש", "אבינו מלכנו", "כתבנו לחיים"... הדמיון גדול במיוחד לפי מנהג האשכנזים, המאריכים בתפילות ראש-השנה כמעט כמו ביום כיפור, וגם אומרים בשניהם את פיוט "נתנה תוקף" בו נאמר "בראש השנה יכתבון וביום צום כיפור יחתמון... ותשובה ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה".

אולם כאשר נבדוק את הדברים לעומקם ובמקורם, נגלה הבדלים משמעותיים ביותר. נעדין תחילה בפסוקי התורה, ולאחר מכן בסדר התפילה שתקנו חז"ל.

ההבדל בפסוקים

המועדים מסודרים בתורה בשני מקומות עיקריים, בפרשת אמור (ויקרא פרק כג) ובפרשת פינחס (במדבר כח'כט). בפרשת אמור מתפרשות המצוות המיוחדות והקרבת המיוחדים לכל חג, כמו אכילת מצה וקרבת העומר בפסח, ובפרשת פינחס מתפרשים קרבנות המוספים של כל חג. והנה כך כתוב בפרשת אמור על ראש השנה:

א. המאמר מעובד מתוך שיעור רחב יותר בנושא.
ב. ראש השנה לב, ב.
ג. שם יח, א.

בַּחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאַחַד לַחֲדָשׁ יְהִיָּה לָכֶם שַׁבְּתוֹן זְכוֹרֹן תְּרוּעָה מִקְרֵא קֹדֶשׁ. כָּל מְלֹאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ...
מְלֹאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ...

נאמר כאן שזוהו יום "שבתון", "מקרא קדש" ואסור לעשות בו מלאכה. אולם דברים אלו נכונים בכל המועדות. הדבר היחיד שמציין את היום הזה כיום מיוחד הוא "זכרון תרועה". אפילו שם מיוחד אין ליום הזה בתורה (אלא שבלשון חכמים הוא נקרא, על פי הפסוקים, "יום הזכרון").

גם בפרשת פינחס לא נוספו פרטים מיוחדים על היום הזה מלבד הפירוט של קרבן מוסף היום, ובמקום "זכרון תרועה" נאמר שם "יום תרועה יהיה לכם". לעומת זאת על יום הכפורים נאמר בפרשת אמור:

אֲךְ בְּעֶשֶׂר לַחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי הִזָּה יוֹם הַכְּפָרִים הוּא מִקְרֵא קֹדֶשׁ יְהִיָּה לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת נַפְשֵׁיכֶם... וְכָל מְלֹאכָה לֹא תַעֲשׂוּ... כִּי יוֹם כְּפָרִים הוּא לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לִפְנֵי יי אֱלֹהֵיכֶם.

ליום הזה יש שם מיוחד שמלמד על התוכן שלו, "כי יום כפורים הוא לכפר עליכם". יש כאן גם מצוה מיוחדת, "ועניתם את נפשותיכם". מלבד זאת, בפרשת אחר־ימות יש סדר שלם של עבודה המיוחד ליום הכפורים, עבודה שכולה נועדה לכפר על החטאים, ולבסוף נאמר שם "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני יי תטהרו".

אולם לגבי ראש השנה לא מוזכר בתורה אחד מכל אלה, לא כפרה ומחילה ולא חטא ועוון. אפילו המצוה המיוחדת ששייכת לראש־השנה, מצות תקיעת שופר, לא נאמרת בצורה מפורשת של ציווי, כמו "ותקעתם בשופר" וכיו"ב, אלא שעצם היום מוגדר כ"יום תרועה", וממילא אנו מבינים שצריך להריע בו. ואפילו איננו יודעים מתוך הפסוקים עצמם האם להריע בשופר (כמו שנאמר ביובל) או בחצוצרות (כמו "ביום שמחתכם ובמועדיכם"), ורק במסורת התורה־שבעל־פה אנו יודעים את פירוש הדבר למעשה.

ההבדל בתפילות

לאחר הפסוקים בתורה, ראוי להתבונן בנוסח התפילות שקבעו לנו חז"ל, וגם כאן לערוך השוואה בין ראש השנה ליום הכפורים. תחילה נשווה את ברכת "קדושת היום" – היא הברכה האמצעית בתפילת עמידה בכל שבת וחג, לאחר שלש הברכות הראשונות ולפני השלש האחרונות שאינן משתנות.

בראש השנה ברכה זו פותחת בדומה לשאר ימי־טובים "אתה בחרתנו.. יעלה ויבא" וכו', אך בהמשך, לקראת החתימה, יש נוסח מיוחד ליום זה:

אלהינו ואלהי אבותינו מלך על כל העולם כולו בכבודך, והנשא על כל הארץ ביקרך... ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלהי ישראל מלך... כי אתה אלהים אמת ודברך אמת וקיים לעד. ברוך... מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון.

וביום הכפורים:

אלהינו ואלהי אבותינו, מחול לעוונותינו ביום הכפורים הזה... מחה והעבר פשעינו וחסאתינו מנגד עיניך... כי אתה סלחן לישראל... ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח... ברוך... מלך מוחל וסולח לעוונותינו... ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה. מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הכפורים.

שוב אנו רואים שבראש השנה אין אנו מזכירים כלל חטאים ועוונות ופשעים, ולא מחילה וסליחה וכפרה!

ההבדל הזה ניכר במיוחד בעניין הוידוי. הוידוי על החטאים הוא תוספת מרכזית ביותר בתפילות יום הכפורים, בכל התפילות, החל ממנחה בערב יום כיפור ועד תפילת נעילה. לעומת זאת, בראש השנה אין אנו מתוודים אפילו פעם אחת (אמנם, יש שאומרים וידוי שלא כחלק מסדר התפילה, כמו המנהג להתוודות בלחש בשעת התקיעות, בין סדר לסדר^ד).

יתירה מזו, לדעת חלק מן הפוסקים גם בתפילת "אבינו מלכנו" אין לומר בראש השנה את הקטעים שיש בהם הזכרת חטא וסליחה, כמו "אבינו מלכנו חטאנו לפניך", וכדברי הבית יוסף^ה: "חטאנו לפניך" וכן כיוצא בו דבר שיש בו הודאת חטא – אין אומרים מהטעם שאין אומרים וידוי בראש השנה".

המלכת ה'

עד כאן ראינו בעיקר מה אין בראש השנה, לא חטא ופשע ולא מחילה וסליחה. אולם תוך־כדי הדברים התחלנו גם לראות תוכן מיוחד בתפילות היום והוא עניין המלכות: "מלוך על כל העולם כולו בכבודך".

עניין זה מודגש במיוחד במוקד הנוסף של תפילות היום והוא תפילת מוסף. כמעט בכל הימים המיוחדים שיש בהם מוסף, יש מבנה אחיד ושווה לתפילה זו. בשבת ובראש חודש, בשלשת הרגלים וגם ביום כיפור, יש בתפילה זו שבע ברכות (כמו בשאר תפילות העמידה של שבת ויום טוב), כאשר בברכה האמצעית, מלבד קדושת היום, מוזכר חסרונו של קרבן המוסף, בבחינת "ונשלמה פרים שפתינו": "ומפני חטאינו גלינו מארצנו... ואת מוסף יום ... הזה נעשה ונקריב לפניך". אמנם, תפילת מוסף של ראש השנה שונה מכל המוספים בכך שיש באמצעה שלש ברכות מיוחדות – מלכויות, זכרונות ושופרות – ואילו ברכת קדושת היום מתחברת ונכללת עם ברכת מלכויות, ואינה ברכה בפני עצמה כמו בשאר המוספים. את ברכות מלכויות וזכרונות ושופרות הסמיכו חז"ל על הפסוקים^ו, וגם נתנו טעם בדבר בגמרא^ז:

אמרו לפני בראש השנה מלכויות וזכרונות ושופרות. מלכויות כדי שתמליכוני עליכם, וזכרונות כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה, ובמה בשופר.

נדייק בדברים: ברכת הזכרונות משמעותה שאנו נזכרים לפני ה', זו פעולה שנעשית בדרך ממילא, וזכרונו עולה לפנינו ב"יום הזכרון הזה" ועלינו לעורר רחמים ולהתאמץ שהזכרון יעלה לטובה. אולם עיקר הפעולה שלנו היא להמליך את ה', "שתמליכוני עליכם". ונראה שגם העובדה שקדושת היום נכללת בברכת מלכויות מורה שהמלכת ה' היא היא עניינה של קדושת היום.

וכל זה נעשה "במה? בשופר" – וזכרונו עולה לפנינו לטובה בשופר ואנו ממליכים אותו בתקיעת השופר^ח – סימן מובהק להעמדת המלך, "ויתקעו בשופר ויאמרו כל העם יחי

ד. מגן אברהם או"ח תקפד סק"ב.

ה. או"ח תקפד. אולם לדעת הרמ"א (שם סעיף א) אומרים את כל "אבינו מלכנו" על הסדר, וראה

שם במג"א, שעת"י, מש"ב וכף החיים.

ו. ראש השנה לב, א. וראה בראשונים שם.

ז. ראש השנה טז, א.

ח. כמו שפירשו הרשב"א והריטב"א בגמרא שם.

המלך שלמה⁹. וכן כתב רבינו סעדיה גאון, בטעם הראשון מבין העשרה טעמים לתקיעה בשופר¹:

מפני שהיום היתה תחלת הבריאה, שבו ברא הקב"ה את העולם ומלך עליו. וכן עושין המלכים בתחלת מלכותם שתוקעין לפניהם בחצוצרות ובקרנות להודיע ולהשמיע בכל מקום התחלת מלכותם. וכן אנו ממליכין עלינו את הבורא ליום זה. וכך אמר דוד "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה"².

"זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון" – בראש השנה נברא העולם, וליתר דיוק נברא האדם³. רק כאשר קיים אדם, בעל דעה ובעל בחירה, נקרא הקב"ה למלך "אזי מלך שמו נקרא", שהרי "אין מלך בלא עם". כשנברא האדם, הוא פנה לכל הברואים ואמר להם להשתחוות לה⁴ ולהמליך אותו עליהם. כך גם אנו עושים בכל שנה ושנה, ביום התחדשות מלכות ה'.

המלכת ה' היא על ישראל ועל העולם כולו, כפי שניכר בברכת "אתה קדוש", שבימים הנוראים נפרשת ומתארכת ביותר: "ובכן יתקדש שמך... ובכן תן פחדך... ובכן תן כבוד... ובכן צדיקים... ותמלוך אתה הוא...", וכן במזמורים המיוחדים שנאמרים בתפילות ראש השנה, כמו מזמור תהלים כח "יִבּוֹא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד" – ומזמור תהלים מז הנאמר לפני התקיעות "כִּי יִי עֲלֵינוּ נֹרָא מֶלֶךְ גָּדוֹל עַל כָּל הָאָרֶץ".

אך כמובן שההמלכה היא גם עבודה פרטית ואישית של כל אחד ואחד, וכפי שמובא בספרים הקדושים שבראש השנה צריך האדם "להמליך את הקב"ה על כל אבר ואבר שלו"⁵. לקבל על עצמו שכל אבריו חושיו וכוחותיו, כל תנועה ומעשה שלו – הכל שייך למלך ונתון תחת מרותו המלאה. וודאי שלא להיות, חלילה, בגדר מורד במלכות, לקרוא מלך ולהיות מחוייב למישהו אחר מלבד המלך בה"א הידיעה.

נראה שגם הזכרת עקדת יצחק קשורה לנקודה זו, שכן העקדה היא שיא ופיסגה של המלכת ה' על כל האברים. לכן אנו מזכירים עצמנו לפני ה' כבניו של יצחק אבינו הנעקד על גבי המזבחה, ומתפללים "ועקדת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור". גם לגבי תקיעת השופר אמרו חז"ל: "אמר הקב"ה, תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקדת יצחק בן אברהם ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני"⁶.

הדין והתשובה

אין כאן המקום להרחיב על ראש השנה כיום הדין, "כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון"⁷. אך ודאי שגם הדין הזה נובע מהתחדשות מלכות ה'. כאשר המלך מגיע לטקס ההכתרה, כולם עומדים ביראה, שכן המלך מביט ורואה כל אחד מנתיניו, שהרי זהו מלך כה גדול ש"כולם נסקרים לפניו בסקירה אחת"⁸. אז עומד כל אחד ואחד נוכח המלך, הבוחר

9. מלכים א' א, לט. ומתאים לזה מנהגם של חסידי ברסלב להריע בקול גדול בעת אמירת "המלך" בתפילת ראש השנה, בבחינת "יחי המלך".

1. אבודרהם, תפילות ראש השנה.

2. ויקרא רבה כט, א.

3. יב. תקוני זוהר דף צ, ב.

4. על פי לשון תקוני זוהר דף צא, ב.

5. ראש השנה טז, א.

6. משנה ראש השנה פ"א מ"ב.

7. ראש השנה יח, א.

כליות ולב והכל גלוי וידוע לפניו, כל פרט ופרט נזכר ועומד בבידור, וממילא מתברר עד כמה חפץ כל אחד בהכרת המלך.

כאשר ה' בא לחדש את שפע החיים לכל העולם, ממילא אנו נבחנים עד כמה אנו עומדים מולו בהתאמה. הדין הזה מעורר בודאי יראה גדולה, אולם יחד עם היראה צריכה להיות תחושה של חגיגות גדולה במעמד ההכרתה. לכן יחד עם חרדת הדין, קיימת בראש השנה גם שמחה, וכדברי עזרא ונחמיה לכל קהל ישראל אשר התכנסו בראש השנה ולאחר שקראו בספר התורה התעוררו בככי לעשות תשובה¹:

לְכוּ אֲכֹלוּ מִשְׂמָנִים וְשִׂתוּ מִמַּתְקִים... כִּי קָדוֹשׁ הַיּוֹם לְאֲדֹנֵינוּ וְאֵל תִּעֲצְבוּ כִּי חֲדָתָהּ
יְיָ הִיא מְעֻזְכֶם... וְיִלְכוּ כָל הָעָם לְאֲכֹל וְלִשְׂתוֹת... וְלַעֲשׂוֹת שְׂמֵחָה גְדוֹלָה.

החדוה היא ביטוי מיוחד לשמחת החג בראש השנה, שמחה של "וגילו ברעדה". תחושה חדה של עמידה נוכח "המלך המשפט", אשר "צופה לרשע וחפץ בהצדקו". מצד אחד, בקרבו פנימה יכול האדם להתמלא מרירות על ריחוקו מאת ה', ובינו לבין עצמו הוא מתוודה בלחש בשעת התקיעות – אולם יחד עם זה, העמידה מול ה' היא עמידה של הדרת קודש, "מלכותו ברצון קבלו עליהם", "שאו שערים ראשיכם ויבא מלך הכבוד".

עיקר העיסוק של האדם בראש השנה צריך להיות מכוון לקבלת עול מלכות שמים באופן כללי, ואילו העיסוק הפרטני בכל חטא ועוון מתאים לבוא בהמשך עשרת ימי התשובה וביום הכפורים; אז אנו מתוודים ומפרטים את החטאים ועוסקים בניקוי הנפש וצחצוחה מכל הסיגים. אז גם הקב"ה יורד אלינו ומתעסק בכפרתנו, "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם". אולם בראש השנה חוגגים את יום הולדת המלך, את הכרת המלך, ולכן אין מן הראוי לבוא ולפרט לפניו את החטאים והפגמים! וכי יעלה על הדעת שבאמצע חגיגת ההכרתה יזכיר מישהו מבני הפמליא את מה שפשע כנגד המלך?!

אי אפשר לעסוק בתיקון הפרטים לפני העבודה הכללית והמקדימה של ראש השנה. "קבלו מלכותי ואחר כך קבלו גזרותי!"². קודם כל צריך לעבוד על השורש, לחדש בנו את הרצון למלכות ה', ורק אחר כך ומתוך כך לעסוק בתיקון החטאים ולהגיע לכפרה. וכך אמר אדמו"ר הזקן בשם הבעל שם טוב³:

"כי לולא התמהמהנו כי עתה שבנו זה פעמים" – שבנו פעמים הם שני אופני תשובה: א. תשובה כללית בראש השנה בקבלת עול מלכות שמים. ב. תשובה פרטית דיום הכפורים לפרט חטאיו לכבסם ולהטהר. ושתי תשובות הללו תלויות בחשבון הנפש שהאדם עושה בחדש אלול. וזהו "כי לולא התמהמהנו" לולא אותיות אלול. לולא התמהמהנו, כי האדם מתמהמה ומאריך בחשבון נפשו בחדש אלול, הנה אז שבנו פעמים, כלומר לפי אופן זה תהיה העבודה בשני אופני התשובה בראש השנה ויום הכפורים.

התשובה בראש השנה היא "תשובה כללית בקבלת עול מלכות שמים", כאשר חודש אלול צריך להיות הכנה מתאימה לכך "לולא התמהמהנו" – באלול יש להתמהמה ולהתכוון לתשובה הכפולה, זו של ראש השנה וזו של יום הכפורים.

1. נחמיה ח, י. מכאן נראה כדעת הגר"א שאין לבכות בראש השנה, שהרי כך מורים עזרא ונחמיה והלויים לעם. אולם בשם האר"י אמרו שצריך לבכות בתפילת ראש השנה, ובאמת יש לחלק בין סוגים שונים של בכי, ואכמ"ל.

2. מכללת על הפסוק "לא יהיה לך אלהים אחרים", שמות כ, ב.
3. מכתב הרי"ץ מליובאוויטש, נדפס בסוף ספר תהלים "אהל יוסף יצחק" ובהוספת לספר כש"ט יז.

וככל שעובדים אנו כראוי את עבודת ראש השנה, בקבלת ה' יתברך עלינו למלך, בחידוש הרצון להיות עבדי ה', בתיקון השורש והיסוד הכולל – כך נוכל להמשיך את עבודת התשובה המפורטת, לפשפש במעשינו ולתקן את כל הטעון תיקון, עד שנתבשר ביום הכיפורים כי המלך הגדול סלח ומחל לכל עוונותינו וחתם אותנו לחיים טובים ולשלום.

חריש עמוק

ראש השנה ניצב בראשית השנה, לקראת עונת החריש והזרע. וכן יש לבאר את סדר התקיעות כפתיחת הלב כמו בחרישת הקרקע:

תקיעה - זוהי נעיצת המחרשה לפלח את האדמה היבשה, כחץ הנשלח להתקע בלב, מועזע אותו משלוותו המדומה בקול מחריש אזניים ומעורר אותו לתשובה. כמו קולות הרעמים שנבראו כדי "לפשט עקמומית שבלב". כך מתעורר גם האדם לצעוק אל ה' "הושיע המלך!".

שברים - כנגד החריש הראשון, הגס, בו יש עדיין מרחקים גדולים בין התלמים. בעקבות הזעזוע הראשון שבלב מן התקיעה הראשונה, הולכים ונוצרים תלמים עמוקים, והארציות המגושמת נשברת. אז האדם נאנח, "גנוחי גנח" מעומק הלב, מתוך ההכרה עד כמה בפועל אני רחוק מה'.

תריעה - כנגד החריש השני המפורר הדק היטב (כלשון הכתוב "התרועעה הארץ"), אשר לאחרי כן נותן לזרוע בדמעה. בלב מתעורר אז בכי של ממש, "לילי יליל", אך תוך כדי הבכי נולדת האמונה בחידוש הקשר עם ה' והגעגוע אליו. אחרי שהלב הודעזע כראוי, מתחילה להתנוצץ הפוריות שלו וזרע התקוה מושלך פנימה.

תקיעה - זהו החיפוי על הזרעים, הנעשה צמוד לזריעה ונגרר אחריה. מתוך המשבר נולד בלב האמון בזיקה העצמית שיש לנו עם ה', ותוך כך אנו קוראים אליו מתוך בטחון שיגמור בעדנו, "עשינו מה שגזרת עלינו, עשה אתה מה שעליך לעשות".

על פי המאמר יום תרועה (פ"ב) בספר תום ודעת מאת הרב יצחק גינזבורג שליט"א